

Секція VII.
КРИМІНАЛЬНИЙ ПРОЦЕС ТА
КРИМІНАЛІСТИКА, СУДОВА ЕКСПЕРТИЗА,
ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВА ДІЯЛЬНІСТЬ

ВПЛИВ ПРАВОВИХ НОРМ НА ПІЗНАВАЛЬНУ
ДІЯЛЬНІСТЬ СУБ'ЄКТІВ ОРД

Ватраль А.В.,
к.ю.н., докторант,
Національна академія Служби безпеки України

Оперативно-розшукова діяльність як і будь-яка інша практична діяльність людини становить собою різновид пізнавального процесу. Специфіка пізнання в ОРД полягає в тому, що рух уповноваженого суб'єкта від незнання до отримання достовірного знання про об'єкт здійснюється шляхом виконання конкретних оперативно-розшукових дій. При цьому, зазначені дії завжди повинні виконуватися у певній законодавчо встановленій формі, тобто мають бути урегульовані нормами права.

З цього приводу І.А. Клімов справедливо відмічає, що правове регулювання ОРД, під яким розуміється діяльність, що здійснюється за допомогою всієї сукупності правових засобів та надає юридичний вплив на суспільні відносини, виступає гарантією об'єктивності в процесі пізнання¹.

Слід зазначити, що закони та підзаконні нормативно-правові акти, які становлять загальну основу оперативно-розшукової діяльності та безпосередньо регламентують її організаційні і тактичні засади по суті є процесуальними нормами. Вони регулюють специфічні суспільні відносини, що мають обмежувальний характер дії. Тому, законність пізнавальної діяльності суб'єктів ОРД - це так би мовити інтегративна якість взаємозв'язку спеціальних вимог до здійснення оператив-

¹ Клімов І.А. Оперативно-розыскная деятельность как процесс познания: Монография / И.А. Климов. – М.: ЮИ МВД РФ, 1994. – С.15.

но-розшукових дій, що забезпечується неухильною реалізацією загальних засад оперативно-розшукової діяльності.

Регламентация нормами права діяльності суб'єктів ОРД у сфері застосування негласних сил, засобів і методів протидії злочинності є певною гарантією правильності поведінки посадових осіб та інших учасників оперативно-розшукових відносин. Регулюючи поведінку уповноважених суб'єктів, правові норми визначають межі та механізм пізнання, його зміст і форму. Вказане забезпечує використання достовірних методів пізнання, дозволяє встановити фактичні обставини правопорушення та досягнути істини у справі.

Правильному розумінню впливу оперативно-розшукового законодавства на пізнавальну діяльність уповноважених суб'єктів сприяє знання історії становлення, формування і розвитку вітчизняної оперативно-розшукової діяльності, її засобів, форм і методів. Особливого значення це набуває на сучасному етапі, коли триває реформування системи правоохоронних органів, а також правових норм, що забезпечують її функціонування.

Процес корінного перетворення «радянського тоталітарного права» на «право демократичного громадянського суспільства», зміна історичного типу оперативно-розшукової діяльності дали можливість оперативно-розшуковому пізнанню набутти нових удосконалених форм. Дослідження минулого досвіду дозволяє стверджувати, що поступово відбувався перехід від проведення елементарних оперативно-розшукових дій до застосування складних комплексних оперативно-розшукових заходів, операцій тощо.

Вплив правових норм на пізнавальну діяльність суб'єктів ОРД відбувається на всіх етапах оперативно-розшукової діяльності. Справа в тому, що закономірності процесу пізнання в ОРД визначають нормативно закріплені аксіоматичні принципи цієї діяльності (верховенства права, законності, дотримання прав і свобод людини, поєднання гласних та негласних форм і методів тощо). Дані принципи органічно притаманні оперативно-розшуковій діяльності, її меті та завданням, що і обумовлює специфічний характер отриманого знання.

Положення Глави 21 Кримінального процесуального кодексу України¹ та ст.8 Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність»² на-

¹ Кримінальний процесуальний кодекс України від 13.04.2012 р. [із змінами і доповненнями на 04.07.2013] // Відомості Верховної Ради України. – 2013. – № 27. – ст. 288.

² Закон України «Про оперативно-розшукову діяльність» від 18.02.1992 р. [із змінами і доповненнями на 05.01.2017] // Відомості Верховної Ради Укра-

дають оперативним підрозділам право проведення негласних слідчих (розшукових) дій та оперативно-розшукових заходів і тим самим забезпечують пізнавальні можливості суб'єктів ОРД як для вирішення завдань кримінального провадження так і оперативно-розшукової діяльності. Здійснення таких оперативно-розшукових заходів як опитування осіб, проведення контрольованої поставки, контрольованої та оперативної закупки, ознайомлення з документами, здійснення аудіо- та відеоконтролю особи, зняття інформації з транспортних телекомунікаційних мереж, електронних інформаційних мереж, огляд і виїмка кореспонденції, спостереження за особою, річчю або місцем тощо, дозволяє отримувати оперативно вагому інформацію, що є сутністю пізнавальної діяльності.

Отримана в ході оперативно-розшукової діяльності інформація, знову ж таки, підлягає перевірці і розгляду під «нормативним» кутом зору. За результатами оперативно-розшукової перевірки діяльність особи, що підозрюється у вчиненні злочину оцінюється та співвідноситься з об'єктивною стороною складу злочину. Таким чином діям особи надається кримінально правова кваліфікація.

Загальновідомо, що теорія нерозривно пов'язана з практикою, вони взаємообумовлені. В цьому їй необхідність і соціальне призначення. Важко переоцінити ступінь впливу теоретичних знань на практичну діяльність, коли він виражається в повсякденному застосуванні оперативними співробітниками норм Конституції України, кримінального, кримінального процесуального та оперативно-розшукового законодавства, розроблених з урахуванням останніх досягнень науки і сформульовані при безпосередній участі вчених¹.

Разом з тим, не слід забувати про існуючі проблеми правового регулювання оперативно-розшукової діяльності, в тому числі ті, що безпосередньо впливають на пізнавальну діяльність уповноважених суб'єктів. Однією з важливих проблем пізнавальної діяльності суб'єктів ОРД є неоднозначність сприйняття та розуміння правових норм. О.Б. Лисюткін вважає, що формування правових норм і закону в цілому має відбуватися з дотриманням вимог юридичної техніки, мовного його викладення. У межах окресленого гносеологічного завдання важливим методологічним підґрунтям дослідження є науково-практична ідея. Вона формується у відповідності до прагнення людини зрозуміти і пояснити явище правової дійсності, яке вивчається, що потребує

їни. – 1992. – № 22. – ст. 303.

¹ Стратонов В.М. Криміналістична теорія пізнавальної діяльності: Монографія / В.М. Стратонов. – Херсон: Вид-во Херсонського держ. ун-ту, 2009. – С.57.

проведення комплексного системного аналізу закономірностей його виникнення і розвитку¹.

Норми оперативно-розшукового законодавства не повинні бути джерелом різного їх трактування та тлумачення. Мова законотворення повинна характеризуватися визначеністю, змістовністю, стислістю. Вона має бути якомога більше зрозумілою навіть для громадянина без юридичної освіти, тобто бути популярною і водночас спеціальною. Порушення будь-яких морфологічних і синтаксичних правил української мови в законі неприпустиме.

Слова, оформлюючи ту чи іншу думку, повинні максимально точно і повно її виражати, не залишаючи сумнівів щодо вкладеного в них сенсу. Двозначність в законі не дозволена. Імпліцитність (прихованість, скритність) притаманна будь-якому тексту та є ефективним способом економії мовних засобів і мовлення. Однак людина має отримати з тексту значно більше інформації, ніж міститься в ньому, як у мовному утворенні².

Велике значення для правильного тлумачення норм Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність» має визначення юридичних термінів і понять, які в ньому містяться. Відсутність в законі цих визначень спричиняє можливість для неправильного тлумачення нормативно-правового акту.

На думку В.М. Стратонова, навіть досконале знання вимог юридичної техніки в правотворчості не гарантує створення ідеальної моделі відповідності змісту і форми закону, єдності «явище-поняття-термін». Такий ідеал практично не буде існувати. Обмеженість людського мислення в пізнанні і відображенні соціальних явищ, складність процесу формування і вираження думок через мову закону, багатство і варіантність української літературної мови та разом з тим поширеність іншомовних слів є об'єктивними і суттєвими перепонами на шляху до досягнення ідеальної моделі законодавства³. Зазначене повною мірою стосується і законотворення у сфері оперативно-розшукової діяльності, якому притаманні свої особливості.

У процесі пошуку оптимального співвідношення між змістом і формою оперативно-розшукового законодавства, на думку автора, слід

¹ Лисюткин А.Б. Юридическая техника и правовые ошибки / А. Б. Лисюткин // Государство и право. – 2001. – № 11. – С. 23.

² Савицкий В.М. Теоретическая модель основ уголовно-процессуального законодательства / В. М. Савицкий. – М. : Госполитиздат, 1959. – С.9.

³ Стратонов В.М. Криміналістична теорія пізнавальної діяльності: Монографія / В.М. Стратонов. – Херсон: Вид-во Херсонського держ. ун-ту, 2009. – С.59.

мінімізувати різночитання в його тексті, уніфікувати застосування його норм. Наближений до ідеалу закон, якщо абстрагуватися від його соціальної обумовленості, уявляється написаним літературною українською мовою, зрозумілою всім громадянам. Для цього необхідно дотримуватися необхідних основ законодавчого стилю, враховуючи, що певний стиль передбачає вибір та організацію мовного матеріалу відповідно до специфіки його застосування.

На сьогодні існує нагальна потреба прийняття нового Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність», що обумовлене не лише застарілістю чинного. У першу чергу, це пов'язано з необхідністю узгодження законодавства, яке урегульовує оперативну та процесуальну діяльність, з метою повернення оперативним підрозділам права застосування їхніх можливостей щодо протидії злочинності. Окрім цього, діючий закон у повній мірі не відповідає вимогам, що висуваються Європейським судом з прав людини до національних систем законодавства щодо використання оперативно-розшукового інструментарію, як комплексу, що обмежує права та свободи людини.

Що стосується пізнавальної діяльності, то чинне оперативно-розшукове законодавство України не вживає таких термінів як «оперативно-розшукове пізнання», «пізнання обставин правопорушення» тощо. Бракує їх і в інших законодавчих актах, наприклад Законах України «Про Національну поліцію», «Про Службу безпеки України», «Про Державну прикордонну службу», «Про Службу зовнішньої розвідки України», «Про національне антикорупційне бюро України», оперативні підрозділи яких уповноважені здійснювати оперативно-розшукову діяльність. Однак, незважаючи на відсутність вказаних термінів у вітчизняному законодавчому просторі, вони набули певного поширення як у науковій сфері так і у практичній діяльності правоохоронних органів.

Тому, з урахуванням необхідності реформування національного оперативно-розшукового законодавства, вважаємо за доцільне: привести правові норми, що регламентують здійснення оперативно-розшукової діяльності у відповідність до потреб практики; удосконалити понятійний апарат закону спеціальними термінами та нормами, що урегулюють суспільні відносини у сфері оперативно-розшукового пізнання. На наш погляд, зазначене сприятиме покращенню механізму пізнавальної діяльності суб'єктів ОРД. Вирішення вказаних проблем вбачається можливим з урахуванням досвіду країн з розвинутою правовою системою.